6. sz. VII. évfolyam. 1880.

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként. Junius 1. Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: A nándori barlangcsoportozat. (Két kőnyomatú ábrával.) Ismerteti Torma Zsofia. — Sophokles a magyar irodalomban. (Vége.) Közli: Szamosi János.

A nándori barlangcsoportozat.*)

A M. N. MUZEUM KÖNYV-TÁRA

Ismerteti Torma Zsofia.

Szászvárosról nyugati irányban kiindulva a V.-Hunyadnak vezető útra, 30 k. m. rövid 3 órai távolságra Felpestes községbe térünk, mely a Cserna mellék völgyében fekszik; honnan nyugatra a „Peták" mentén egy óra alatt Nándor községbe érünk.

A falunak e kis völgy határán eső szögletét 100 m. magas mészsziklák zárják el; csak a „Peták" pataknak hagyva medret, hol e folyócska 2 partjának szikláiban egy barlang csoportozatra találtam, mely 5 barlangnak nevezhető nagyobb üregből és 7 oduból áll.

Ezen különböző elnevezés alatt ismeretes sziklák barlangjai fekvésük sorrendje szerint igy következnek:

A folyócska jobb partján, a község nyugati végin emelkedő „Deálu Pesteri" (barlangok hegye) nevü már emlitett 100 m. magas mészszikla meredek hegyoldalba 40 m. magasra találjuk az első legnagyobb barlangot éjszakra nyiló folyosószerü két bejárattal.

Ezek közül a nagyobbik hossza: 9 m. magassága: 3–6 m., szélessége: 2·50 m. A barlang hajójának mélysége pedig: 9 m, szélessége: 12 m., s magassága: 4—9 m. közt váltakozik.

1877 tavaszán kezdtem ásatni. A talaj egymás utánja ez: kevés humus guano és mészkövek kisebb nagyobb hulladékival elegyes márgás barlang iszap, mely különböző átméretü s a szerint képződött, a mint a barlang emelkedett, déli oldalától, éjszakra nyiló bejárata felé mind inkább lejtősödő talaján alászivárgott.

*) Függelék: „Hunyadmegyei neolith kőkorszakbeli telepek" ismertetésihez. Az „Erdélyi Muzeum" 1879-iki évfoly. 5, 6 és 7-ik számai.

Emelkedettebb pontján egy 2 m. magas guano domb alatt csak kövecses márgás iszap van.

A mellette levő talaj pedig fokozatosan nyugatra alászálló szikla lépcsőket alkot, melyeknek termő földdel telt 50 cm. vízszintes mélységű üregeiben: emberi kézizület s igen kevés konyhahulladék volt.

Culturréteg csak a talaj szélein, ezek szikla öblösödéseiben és a főbejárat folyósóján fordult elő.

A barlang közepének mészkőves márgás iszapában csak 4 drb. cserépedény töredékre találtam.

A magasabban fekvő öblösödések rétegei mészkővel elegyes termő föld, a konyhahulladékoké pedig: szintén ilyen sok kőrészlettel, homokkal, földdel és márgás tartalommal vegyes.

A bejárattal átellenes oldalfal alyának természet alkotta boltozatszerü mészszikla üregét: temetkezési helynek felhasználva találtam, melynek hossza kelettől-nyugatnak 11·40 m., magassága: 80 cm., nyugati vége 1 m. vízszintes mélységű, a keleti pedig 50 cm.

Ezen boltozatszerü üreg befalazásából épen, csak keleti vége maradt fenn; s ez egy 30 cm. hosszuságu földdel felrakott falrészlet volt, melynek téglány s négyszögre idomitott lapos kisebb mészköveit az alányuló szikla boltozat ivezeteihez alkalmazottan találtam felrakva.

A falazat többi részit kibontva s a kirablott dolmen külső oldalát földdel ismét felrakva találtam.

Mert üregében a mészkővel elegyes termő föld közt már csak: egy emberi vastag koponyának részlete, ursus spelaeus fogai s 2 jaspis szilánk volt

Nyugati részének 1 m. vizszintes mélyen fekvő kis fülkéjében pedig: egy 18 c. m. hosszu simitott faragott kosszarv és egy 8 c. m. magas, 3 c. m. sugaras lencsediszítéses barna agyag ép kis kanna volt rejtve; mely valószinűleg a dolmen kirablásakor észre nem vétetve hagyathatott helyén. (X. tábla 2-ik áb.)

A kanna 8 c. m. átméretü; gömbövinek azon részit, a melyet a 3 cm. magas és sima felső párkányzat határol: egy soros lencse díszités szegélyzi, a melyen alól a sűrün vésett rézsutos vonalkákból alakitott keskeny szalagdíszitések különböző irányból egybeszögellve: a kanna gömbővin domboru alyának simán maradt kör alaku kis lapjáig nyulnak le; melyen Korongról való levágás nyoma tisztán kivehető. Ezen szalag díszités kisimitott keskeny homoru közei még fényesek.

Lapos 28 mm. széles fülének azon részin a hol a kanna párkányzatából kimagasodik: 3 soros lencsedíszitése van s belőle a rézsutos vonalkás ékités 3 szalagja: a gömbővbe idomitott fül alyáig nyulik le.

Továbbá a dolmen keleti részének fenmaradt befalazásán belül levő termő földdel telt üregében: egy 8 c. m. hosszu, 5 mm. keskeny vörös réz fibula tűje, vagy más rézsodronynak görbült részlete volt, melynek patinája: szénsavas réz malachit (X. tábla 1-ső ábra.)

Hazánk legtöbb bronz lemeze talán ilyen lehet. Kétségtelen valóság tehát muzeumunk igazgatója Pulszky Ferencz urnak feállitott rézkora.

Ezen sima rézsodrony mellett: egy 12 c m. hoszszu, 18 mm. keskeny, kevéssé görbült tüzkőkés is volt, melynek felső vége: félkör alakra, hosszának két oldala pattogtatás által apró fogakkal ellátva fürésznek idomittatott. (X. tábla 3-ik ábra.)

(Ilyen hosszu kőfürész hazánkban még nem került elő őskori telepekről.) Felső fele füst szinü, mig az alsó világos szürke s kör alaku fehér pontocskákkal tarkázott. Mind két lelet a sírkamra ezen helyén szintén mint észre nem vett tárgy hagyatbatott.

Miutá n Németország hunhalmait s dolmeneit — mely utóbbiakat Fligier iber eredetü népek müvének állit, többnyire már mint kirablott temetkezési helyeket ismertetik, feltehető, hogy a barlang ezen sírkamráját is őskori népek rabolhatták ki

Az 1878-ik évi párizsi világkiállitás alkalmával tartott anthropologiai congressus aug. 19-ki ülésin Dupont Europa azon népregéiről emlékezett, melyek szerint az érczek művelésit barlanglakó törpéknek tulajdonitva, azokat Belgiumban Nutton, Németországban Kobold, Svécziában Troll, Franeziaországban Gnomes és Lutin-eknek hivják.

Dupont és Lubbock ugyanekkor azt is nyilvániták: hogy a különböző országok ezen mondái talán egy bevándorolt néptörzsre való visszaemlékezésnek lesznek képletei, mely nép csekélyebb létszámának volta miatt kereshette menedékhelyét barlangokban.

Mire Schaaffhausen azt jegyezte meg, hogy ő pedig ugy véli: ezen barlanglakók egy régebben bevándorolt ázsiai népfajnak lehettek maradékai, kik az ércz készitésit ismerték, mit azonban a későbben beözönlött hóditó népek már nem műveltek; s igy véleményeik szerint meg volna állapitható, hogy Európa barlang lakói az ércz müvelés ismeretivel birtak.

S midőn ezen tekintélyek, valószinüleg Homer után (Ilias VIII. fejezetében, hol az érczmüveket barlangokban készitik) az emlitett népek regéit ugyanazon országok őskorbeli telepeseinek ismeretivel hozzák kapcsolatba; hazánk oláh népinek ide vonatkozó mondáját is megemlithetem, mely szerint népünk a barlangokat: óriások által lakott tanyáknak hiszi.

Tekintettel az emlitett régészek következtetéseire a nándori barlangban talált réz és kőleletek együttes előfordulása is nevezetesebb adatnak vehető tehát hazánk barlangjaiban lakott népek korának kiszámitására.

(Morlot a kőkorszakot 7000, a bronzkort 4000 évre teszi; de hazánk ős telepeseinek korát — ezen feltevés szerint számitni — nem lehet.)

Nevezetes adat még gyüjteményemben a díszitett edényeiről egy korra vezethető algyógyi barlang vaslelete, Tordos réz és ón leletei, vas és bronz salakja; Nándor és nándorváliai réz és vastermelést bizonyitó legujabb leleteim, mely előfordulási körülményeket az emlitett adatokhoz számitva, talán mi is következtethetjük, hogy hazánk őstelepesei: a rezet, ónot, bronzot és vasat művelték.

S mert továbbá ezen általam kutatott telephelyeken arany vagy ezüst leleteket a legpontosabb kutatás és megügyelés után sem találtam, azt is feltehetnők, hogy ezen őskori nép Dacia aranyát, ezüstjét, nem ismerte.

De hogy hazánk őstelepesei ezért valósággal is egy a dákok előtt itt lakott nép lett volna, biztosabb adatok hiányában megállapítni még sem lehet; valamint azt sem, hogy azok Herodot „sok aranyot viselő“ Agathyrsei lehettek, kiknek földjén szerinte „a Maris (Maros) vize foly.“*)

Van történész, ki az Agathyrseket: a Skythákkal, más pedig: a Sarmatákkal azonositja.

Ujabban Edelspacher Antal ur alapos szakismerettel Sarmizegethusa szóalak illetőleg elnevezés fejtegetésinek nagy horderejü tanusága szerint azt bizonyítja: hogy ezek Sarmat szavak, (az iráni nyelvcsoportra utalnak) és hogy e dák tővárost hazánkban Sarmaták épitették s a Dákok csak elfoglalás utján lakták.

Hihetőleg innen van Traján oszlopán is ezen népek kétféle viseletének megerősitése. (Fröhner müve.)

Hogy pedig ezen nyelv és népismei adatok alapján be akarjam bizonyitani azt is, hogy az őslakók talán egy skytha-agathyrs-sarmat-dák népegyveleg lettek volna, ez épp oly hasztalan törekvés volna, mint megállapitani akarni ama másik feltevést, hogy Helbig ősitalusi (hihetőleg mint trojai telepesek) hozhatták Tordosra illetőleg Magyarországra Troja keramikáját bálványát, symbolumát, s hasonló jegyekkel ellátott agyagkerekét, bagoly fej idomu edényét és bálványát az érczöntés mesterségit „ansa lunata“-it stb.

---

*) Herod IV. 49. 104.

A Budapesten 1876-ban tartott őstörténelmi nemzetközi VIII. congresszus alkalmával, midőn külföld hirnevesebb ősrégészei kiállitott gyüjteményem leletónek előfordulása körülményeiről tőlem felvilágositó ismertetéseket kértek, s egyszersmind hogy közölném velek a lelt tárgyak készitési módjáról, rendeltetésiről, czéljáról és eredetéről magamnak alkotott nézeteimet is, az ősrégészet még meg nem állapitott ismeretinek fejlesztése tekintetéből azért kivánták, hogy ilyes hivatlan eszközök, illetőleg eszmék különbözőségeiből nyert felhasználható anyagot: czéljuk előmozditására értékesithessék feliratok hiányában, melyekből a korszakot eseményeivel, szép könnyedén leolvasva kideritni, az ősrégészetnek nem adatott.

Ily czélból veszik legalkalmazhatóbb segédeszközül még, az ismererlen feletti értekezhetésre: a népismertetésre: a népisme, továbbá a palaeontologiával egybekötött földtan és craniologiaval egyesitet anthropologia ismereteit. Sőt hasonló czélból mesélték el az emlitett párizsi gyülés kitünőségei a népek regéit; pedig azon meggyőződést ők is osztják, a népek ősiségi kérdésinek megoldására: népregék, szóhagyományok, ethnologiai adatok irányadók nem lehetnek; s azt is szintén tudják, hogy egy nép, mely öltözetiben a divat forgandó járma alatt ha nem is nyög, együtt élés folytán simulhat lassankint az ős lakók gyakorlatához, saját ős hagyományait gyaran elszokva

Ezen segédeszközök alkalmazására az ősrégészek mind addig utalva lesznek, mig — s ezt kedélyesen jegyezték meg — pl. az én hitemmel szemben egyebet állitni mint egy más hitet, ők sem tudnak; s véghetetlen nevetséges dolognak tartanák ha pl. az én ily irányu tévedéseimet lekaczagtatnák akkor, mikor sehol sincs még biztositéka annak, hogy az a tudás, a melynek alapján állnak, kevésbé tévedés lenne, mint az enyém.

Ekkor hasonlitották volt az ős régészetet kedélyesen a philosofiához, mely tan magába foglalja mindazon tudományok öszvességeit, a miről tulajdonképpen semmit sem tudunk.

Egy más képlet szerint pedig: az ősrégészet ki van téve gyermek éveiben ezen kor bajainak; eleven frissessége azonban kipótolja hiányzó érettségit, különböző irányai kijelölve, egyengetve annyira még nincsenek, hogy fejlesztésin kizárólag csak szaktudósok működhessenek ez az, a mi ezen tudomány müvelésire kedvet, ösztönt s a műkedvelőknek bátorságot adó; hogy a kérdések mindenki áttekinthetése előtt nyiltan állnak, s az eredmények egybeköttetésbe hozhatók az összes működők igyekezetivel a nélkül, hogy a dilettansok czélhoz nem vezető munkálatai, néha phantastikusnak tetsző eszmefuttatásai kárt okoz-

hassanak az ösrégészetet müvelő veteran régész körültekintő meggyőződése, vagy dolgozatába.

Ily irányban adok tehát kifejezést minden legcsekélyebb véleményemnek, melyet a leletek előfordulási körülményeiről magamnak alkotván elmondtam külföld hirnevesebb ősrégészeinek; a nélkül azonban, hogy igénytelen megjegyzéseimet csak legkevésbé is érdekeseknek, vagy fontosoknak tartsam.

És most áttérek a már ismertetett sirkamra körüli helyeknek leirásához.

Az előtte talált földtöltés 50 cm. szélességre és 70 cm. átméretü mélységig: konyhahulladékokkal volt telve.

Egy a sirkamra nyugoti végihez helyhezett 60 cm. hosszu, 50 cm. széles, 60 cm. magas mészkő pedig a kibontott sirkamra elfalazását képezhette; ülőhely vagy talán éppen oltárkő is lehetett.

A talaj ezen pontja a barlang emelkedett déli oldalának legmagasabban fekvő része volt; s talán ezért a kő és falközti keskeny köznek culturrétegén sem guanot vagy humust nem találtam ugy hogy ott a felső edény töredékeket csak is egy nedves, ragacsos, fekete vastag mohasodás fedte, mely cserép darabokj közt lencse diszitésü s vörösre festett dombor apró csücsök diszitésüket találtam.

A konyhahulladékok közt előforduló különböző anyagu és szinü 2 cm. vastagságu durva fazék vagy urna s legfinomabb fényes fekete kanna részletein mintegy 50 féle szebbnél-szebb dombor és bevésett, felragasztott vagy bélyegzett diszítést lehet megállapitni, melyeken vörös és fekete festés is fordul elő.

Találtam ezen konyhahulladékok rétegiben: polyvával gyurt agyag tűzhely részleteket, hamu, szén, korhadt fa és szőlő venyige töredéket, ursus spelaeus, bos urus, őz, nyul, sus scrofa és kosnak csont töredékeit; valamint többféle madár, köztek hattyu? tyuk, rucza, barlang madarak stb. maradványait is.

Ugyanitt két nagyobb urna felinek darabja mellett: egy nagy edénynek vörös mázos, kupos fedő töredékeit, minek harang alakja hasonló azon agyag boritékhoz, melyek alatt az oláh nők kenyereiket sütik és „cest"-nek nevezik.[1]) Ilyen részletek Tordos telepén is fordulnak elő.

Az edények változatos ékitéseiből van: benyomott s végig huzott kézujjak által diszített durva edény töredékei közt: (ezen ékitést a székely föld edényein ma is láthatni) a legfinomabb lencse ékitéses edénynek részlete; mely agyag körlemez kék felületén azok felragasztása, vagy beékelése alkalmából: az emberi ujjak bőrének finom redőzetes lenyomata maradt.

---

[1]) Magyarul „bujdosó kemencze" a neve.

Ezen idomu ékités és az edények oldalain levő dombor, meg átlyukasztott, vagy élre lapitott s majdnem párkányt képező csücsök diszitések érczkorra vezetnek; a mint hogy a vörös réz ha igénytelen leletét is, de a sirkamrában megtaláltam.

Az edényfülek alakja és ékitései is különbözők; vannak 2—8 cm. szélesség közt váltakozó laposak, simák és szép mintákkal diszitett fülek.

Az edények oldalán levő több féle mintázat közül feltünőbbek: egy rézsutas vonalkákból alkotott sáv ékités; továb bá egy függőlegesen egymásfelibe állitott s megszakasztott dombor lapocskák, (V. tábla 7-ik ábra) mely kétféle mintázat fölé agyag körlemezkék sorban egymásmellé ragasztvák.

Egy finum fényes fekete kis kanna darabján pedig feltünő, hogy az egymásból kifolyó beszurdalt diszitést, félköralaku végre idomitott lapos finum kis eszközzel véshették külsö gömbővire.

Vannak minták a Schliemann 3511 számu trojai disz vasa-ján előforduló koszoru alaku tollazatszerü diszitésiből.

A sürün koczkázott párhuzamos vonalok közeiből alkotott szalag diszitések változatos mintázatokra használtattak fel.

Igen szilárd anyagu vörös agyag edény töredékekre zigzug dült vonalkák finum sorai vésettek.

Nagyon csinos az egymásfelibe szurdalt s megszakasztott 3 soros vonalkák közé: függőlegesen idomitott rovázatos dombor hengerek mintázata.

Még feltünők a köralakban egy-más mellé domboritott, apró csücsök diszitésü vörösre festett edényrészletek.

A főbejárat folyosójának talaja két részre osztható. Nyugati hosszrészeinek szikla mély üregeiben konyhahulladékokat találtam, hol nevezetesebb lelet elő nem fordult.

Azonban a keleti hosszának igen mély márgás iszapa felett levő 70 cm. átméretü culturréteg egy igen nevezetes leletet adott.

Ugyanis ezen folyosó keleti oldalának belső sarkában egy: cervus megacerus Hartm.

Ágaitól lefaragott 38 cm. magas aganes tövét találtam, több szintén idomitott lábszárcsont darabbal együtt 20 cm. mélyen a barlang iszapban; mely leleteket még 12 cm. átméretű guano és 10 cm. humus fedett.

Mint nevezetes leletet dr. Koch Antal ur már 1877-ben az „Erdélyi Muzeum“ 8 számában ismerteté.

Ezen aganes közeliben a folyosó kijárata felé több konyhahulladék közt találtam: egy emberi kézizületet, ár alakra fara-

gott nagyobb csont eszközt bos taurus lábszárából s egy laposra faragott d szno agyart

Az 1 m. vízszintes mélységü szomszédos sziklaöblösödésben pedig egy már fiatalabb példány cervus megacerusnak 35 cm. magas szintén idomitott aganes töve is volt 20 cm. mélyen a barlang iszapban rejtve, melynek meghagyott alsó ága 11 cm. hosszu, a felső pedig 12 cm.

A barlang iszapot itt 15 cm. átmeretü guano és 10 cm. humus réteg fedte; s igy az egyik aganes tövet 43 cm. a másikat 45. cm. mélységben találtam, mely felettek levő 45 cm. átméretü rétegleraakodás mészkő barlangban a leletek nagyobb multjára utal.

Ennél mélyebb culturréteg csak a dolmen előtt mint feltöltés és a bejárat folyosóján volt; hova a konyhahulladékok könnyebb közlekedhetés czéljából hordattak.

Megtaláltam az aganes körül lefaragott, sőt megrágott kisebb nagyobb részleteit is.

S mivel sem Lubbok már emlitett műve 11-ik oldalán, sem Quenstädt vagy Zimmermann emberkorban élő óriás szarvasokat nem emlitenek; legujabb időben pedig Hochstätter ur a bécsi tud. akadémia által kiküldött ősrégészeti bizottság elnöke szintén oda nyilatkozik a vipusteki barlang bevégzett ásatásaival ezen állatról, hogy emberkor előtt élt, mivel csont maradványait itt a legalsóbb diluvial iszapban találta fel, melyet a cultur rétegtől egy cseppkő réteg választott el: ezen diluviál állat előfordulási esetét tehát mint elsőt jelenthetem be.

Csak Ferdinánd Sigmund „Untergegangene Welten“ czimű müvében irja ezen állatról „Es ist mehr als wahrscheinlich dass er erst in historischer Zeit verschwunden ist.“

Hogy az emlitett állat nem ásatag, de friss állapotban vitetett torozásra a barlangba bizonyitják azon előfordulási körülmények is, hogy a barlang culturrétegeiben utólagos ásatással vázzának többi csontrészlettöredékit is, mint a lábszárok, oldalcsontok, lábujizületek és óriás medencze csontját a konyhahuladékok közt megtaláltam.

Melyeken, de különösen az aganesról lefaragott részletek szélein s lábszárcsontok végein emberi fogakra mutató megrágás felismerhető jelei látszanak.

Kétségtelen valóság tehát, hogy ezen maradványok élő állatnak voltak részletei. S igy vagy az lenne megállapitható, hogy földünken jobbkori az ember megjelenése, vagy a cervus megacerus eltünése vezethet egy későbbbi korra vissza, mint a hogy eddig meghatároztatott.

És itt egyik természettudós barátom azon nézetit sem hagyhatom emlitetlenül, hogy ő az ismertetett cervus megacerus agancsait ásatag példánytól valónak gondolja, melyek szerinte a barlang kutatása alkalmával vagy az alsóbb diluvial rétegből zavartattak fel, vagy pedig egykori idomitásuk czéljából kivülről vitettek a barlangba; miután a konyhahulladékok közt megtalált csontok részletit ő ursus spelaeusénak nyilvánitja oly előfordulási körülménnyel szemben is, hogy az agancs lefaragott darabjainak szélein a megrágás csalhatlan nyomait felismerhetni.

De ásatag csontokat még a legéhesebb ember vagy állat is miként rághatott meg? Feltenni is bajos, ugyszintén azt, hogy ásatag csontokból faragják eszközeiket akkor, midőn az elköltött vad állatok csonthulladékainak bőviben voltak.

A kutatás alkalmával belső diluvial rétegből sem zavarhatták azokat föl; mivel a barlang iszap ily mélységiben egyetlen állatnak legcsekélyebb csont maradványaira sem akadtam; s ha az agancsokat ott megtalálom is, idomitásuk emberi kéznek művéről tanuskodva, csak állitásomnak lennének csalhatlanabb bizonyitékai.

Nándor mostani lakóit: őstelepeihez, valamint az óriás szarvas létezésinek tudatához vezető ethnologiai adat lehetne azon előfordulási körülmény, hogy a község oláh női ezen állat meglepően hű alakját ágyruháik diszítésire varrják, ha Hunfalvi Pál szerint oláh nőink nem a magyarok települése után vándoroltak volna hazánkba, mely miatt őket azok multjával kapcsolatba hozni lehetetlen; ha erre még oly felhasználható adat is volna ezen ethnologiai ténykörülmény, hogy a minden mivelődés, vagy történelmi ismeretek és culturalis előhaladástól merőben távol álló oláhok csak mint azok utódai birhatnak a cervus megacerus akkori létezéséről, ily formán tudomással; kivéve ha megállapitható lenne, hogy a Niebelung „grimme Schelch"-je nem a cervus alces, de éppen maga a cervus megacerus volt; minek azonban bebizonyithatlansága felett Schaaffhausen a bonni „Gesellschaft für Naturheilkunde" egylet 1878. junius 3-iki ülésin értekezett. (Folyóiratuk 108 oldalán)

A bejáró folyosó hosszárkában talált s ismertetett leletektől kevéssé távolabb a kijárat fele, a dolmenben kapott vastag koponya részletnek azonos darabjára akadtam; ettől pedig szintén a kijárat felé távolabb 70 cm. mély culturréteg alyában a szikla mellett: egy 8—10 éves gyermekkoponya feküdt.

Csonkasága miatt pontos méretek nem eszközölhetők rajta s mivel 8—9 éves gyermeké, mely korban a férfi koponyát a nőétől megkülönböztető elhajlás még nem fejlődik ki, nem tud-

hatni fiu- vagy leány-gyermek koponyája-e? Torzitás nem észlelhető rajta.

A konyha hulladék réteget, a melyben találtam 10 c. m. guano, 20 c. m. humus fedett. Állkapcsa, vagy vázzának bármely csekély részlete körülötte megtalálható nem volt, csak különböző lencsedíszitésü kanna s más finom edény töredékek halmaza.

A felemlitett többféle leletek ismertetett előfordulásának körülményeiből az tünik ki, hogy: két halott csontváz töredékeiből voltak részletek ezen barlang különböző pontján szélyel szórtan megtalálhatók.

De, hogy a fiatalabb halott, melynek vékony koponyáját dr. Lenhossék József ur csak mintegy 80—100 évvel ezelőtt odakerültnek lenni állitja, a dolmen halottjával egy korból való-é? S hogy mint ilyent az idősebb halottal a sírkamrába, vagy pedig a folyosó ezen részibe külön temethették el? Mind ezt meghatározni bajos lenne. Mivel továbbá a koponya körüli lencsediszitésü kanna töredék halmozban egyetlen edénynek kiegészitő darabjai megtalálhatók nem voltak, sőt ezen részleteken a dolmen ép kannájának mintázatát, anyagát is telyesen felismerhetni; önkéntelen azon következtetésre jöhetni: hogy a sírkamra egykori kirablói annak tartalmát, a bejáró folyosó ezen pontjára csak könnyebb megtekinthetés czéljából vitték, hol az edényeket mint értéktelen tárgyakat egybetörték s a halott többi csontrészletével onnan kidobták.

Azon felmerült regéről, hogy a mult században egy fiatal leányt temettek volna a barlangba s hogy ezelőtt mintegy 30 évvel egy nándori lakó abban kincsek után ásva, emberi csontváz és szarvas agancshoz jutott, valótlannak bizonyult, miután a falu legöregebb embere, sőt az illető kincsásó fiai sem tudnak erről semmit.

A bejáró folyosó ezen keleti hosszárkának emlitett konyhahulladékai közt a gyermek koponya és agancsak rétegében még: rhinoceros tichorrhinus, ursus spelaeus, hyena spelaea, equus primigenius, sus scrofa és bos urus fogai is voltak.

A rhinoceros tichorrhinus maradványai Lubbock szerint: Siberiától kezdve, közép Európán keresztül az Alpesek és Pyrenékig sőt Angliában is mindenütt fordulnak elő, csak azon tul nem; bárha Irland, Amerika, Sicilia és Malta vidékein az elefánt nyomai gyakoriak.

Hogy azonban a rhinoceros tichorrhinus a jégkorszak előtt már létezett volna? Adatok erre hiányoznak még.

A kolozsvári muzeumnak van egy rhinoceros tichorrhinus fejváza az oncsászai barlangból, melynek épsége ásatag természetire utal.

Konyhahulladék közt tudtommal eddig, csak ezen nándori barlangban fordult elő.

A bemutatott nagyobb barlangtól nyugatra 150 lépéssel távolabb van a „Peták“ jobb partján ugyanezen hegyoldalban a 2-ik és 3-ik kisebb barlang, de bennök culturréteg nincsen.

Egyik barlang belsőjének oldalából a szikla üregek kiapadt forrásai: kisebb-nagyobb hömpölyek halmazát mosták ki, melyeknek zöldes színe a barlangnak későbbi kiszáradásából eredhet.

S ámbár léteznek olyan lakott barlangok, melyeknek oldalrészeiből talán a később keletkezett források vize ma is foly, még sem tehető fel, hogy ezen barlang ezért a neolith kőkorban (midőn forrása az egésznek kis talaján aláomlott) akkori nedves voltáért lakva lehetett.

Emez állításom bizonyitékául emlithetem fel a község oláh lakóinak azon hiedelmét, hogy a két utóbbi barlangban a „dracu“-t (ördöget) hiszi lakni; mely gonosz szellem szerintök onnan az oda közeledő emberek fejére; a sok rosszat dobja.

Ezen gonosz szellem valószínüleg: a barlangok nem régen kiapadt forrásai által alásodrott mészkövek márgás iszapa lehetett.

Ugy féli a nép e barlangokat még ma is, hogy nem menekülnének azokba pásztor gyermekek eső vagy nagyobb zivatarok elől, miért is talajukon pásztor tüzeknek semmi nyoma.

A „Dealu Pesteri“ ezen két barlangtól nyugatra fel: „Dealu Ruski“ éjszaki oldalának felső része pedig: La piatre cu lapte (tejes szikla) elnevezés alatt ismeretes; mely kifejezést a nép e szikla burkolatának nagyobb mérvű elmeszedése körülményéből vehette.

Ezen éjszaki oldal felső részin 2 nagyobb barlang odu van, melynek mészköves márgás rétegeiben csak: madár, tulok, kutya, juh, róka, farkas s nyul csont töredékek fordulnak elő.

Az egyik torkolatánál azonban 50 cm mélyen a mészkővel elegyes termő föld rétegben: equus primigenius hatalmas zápfogára találtam.

Mely oduk közelében 1 m. széles, 1 m. magas s 11 m. vízszintes mélységű barlang folyosó van; részben kutatott talajának márgás rétegeiben csak: mészkövek kisebb-nagyobb darabja fordult elő, bárha a nép benne kincset vél rejleni.

Ezen „Dealu Ruski“ hegy oldal alsó részinek gödrös halmoz voltáért: „La grape“ (a gödrökhez) elnevezése van; mely

gödröket mint egykori sírokat oláh népünk azon korból való temetkezési helyeknek lenni állítja, midőn kifejezése szerint: „Igen régen több féle népfaj folyton egymást üldözve, egymás menekülési helye után tudakozódva, rombolva vándorolt hazánkon keresztül, nevezetesen annak első hullámja, a „ruski faj," mely halottjait a barlang lakó óriások kipusztitása alkalmából, temette azon gödrökbe.

Innen jöhet a hegyoldal elnevezése; ezen szó alak továbbá ama hóditó nép szláv eredetire, az óriás kifejezés pedig törpe voltára utalhat.

Mely időszak létezésit ilyetén lezajlását valószínüleg szóhagyományból meritvén, birhatnak oláhaink a népvándorlás korszakáról tudomással.

„La grape" elnevezés egyébaránt ezen hegyoldalnak nem vulcanicus alakulására, valószínüleg inkább az előtte levő kis völgynek lapályából kiemelkedő nagyobb halmára vonatkozhatik, miután alakja, a kun halmokéhoz hasonló; s igy a vélt sírokat ezen halom zárhatja magába.

Kutatását 1879. november végin beállott zordon idő miatt voltam kénytelen abban hagyni.

Az első nagy barlanggal átellenes magas szikla: „Deaiu Petricseli" (kővecskék hegye) neven ismeretes, mely a folyócska balpartján van.

Déli oldalának két odujában culturréteg nincsen, de ezektől nyugoti irányban 200 m. távolságra van, ott hol a hegyoldal határozottan éjszakra kanyarodik, 50 m. magasra, a szikla szögletében: egy 3 m. széles s ugyan ilyen mélységü, 2 bejárattal biró barlangocska, melynek belső oldalai a benne levő oduk s öblösödések alakulása miatt mint boltozaté ívezetesek.

Szikla talaján a mészköves homokos márgás föld, guano és humus réteg igen vékony s culturrétegre nem vezetett; sem a benne talált kis cserép részlet, tűzhely maradvány és egy 3 szögü, 9 cm. széles természet alkotta lapos homokkő darab, mely teljesen azonos a IV. tábla 7-ik ábrájával, a mi egy a nándorváryai telepen talált amulette rajza.

Hasonló kőlapok, a csepelszigeti és tökölyi őskori temetők halottjainak mellén találtattak.

Az ismertetett szöglet barlangtól mintegy 100 lépésre éjszaki irányban haladva, a szikla ezen fal meredek nyugoti oldalában 70 m. magasra; egy 4 m. mély, ugyan ilyen magas barlangocskára találunk; s mert bejárata is 4 m. széles, az egész egy telyesen nyitott barlangnak mondható.

Talaját 1·10 m. mélységig felásattam s a 20 cm. humus alatt levő ugyanannyi átméretű fekete föld: már culturréteg volt valamint 70 cm. mélységig a következő mészköves, homokos, crustatiókkal telyes, száraz, márgás földet is telve találtam konyhahulladékokkal.

Hogy itt a humus réteg még magasabbra nem rakodhatott, a telyesen nyitott barlangban szabadon behatolható szélvészek befolyásának tulajdonithatni.

Culturrétegében találtam: különböző madár, továbbá bos urus, róka, nyulnak égetett, tördelt, repesztett és megfaragott csont maradványai közt barlang medve fogait is, valamint állkapocs, medencze, oldal, lábszár és patacsontok közt egy fel nem ismerhető állat vékony, de igen kemény koponyájának részletét.

Vannak még vékony szár csontokból készitett kis árak, egy nagyobb állat oldalcsontja, talán egy hosszabb kés alakjára faragtatott; egy másiknak lapján pedig: letöredezés által idomitott fürész fogak felismerhetők.

A konyhahulladékok közt még égett csont, szén, hamu, korhadt fa, szőlővessző darabja is volt. S mivel ezen barlang talaján egy előbbi kutatásnak mi nyomára sem találtam, a szőlővesszőt jelentékenyebb leletnek vehetni.

Tekintve, hogy az ismertetett telepeken Troja őslakóival sok azonos leletei, mint igen fontos adatok egy koru s faju népire utalhatnak, talán feltehető, hogy a szőlőt nem csak ottan, de már akkor hazánkban is művelték.

Homer Ilias VIII. fejezetében: karókra fogadzó venyigék barna gerezdjeiről, szépen font kosarakban szerte hordozott mézízű szőlő és pohár édes borról emlékezik.

Továbbá ezen culturréteg több repesztett, idomított quarcz darabja közt feltünőbb: egy nagyobb széles, lapos, vörös foltos fehér quarcz szilánk. élin durva pattogtatás által idomított nagy fürész fogakkal; és egy 5 cm. hosszu, sötét amphibolith, átfurt kis csákány fele.

Az edények részletein előforduló 15 féle diszitésből feltünőbb az egyszerűn vonalozott, meg végig huzott s benyomott kézújjak által eszközölt durva ékitésin kivül egy barna cserép részleten Schliem. 3511 szám trojai disz vasa-jának koszorus ékitése, tollazatának homoru körei vannak, melyek egy szélesebb, talán csont lapocskával nyomattak az edény külső gömbövire; a koszoru két felét ferde vonalkás párkányzat veszi körül.

Egy másik edénynek ékitésire pedig, valamely durvább és ritka szövetnek benyomatát használták fel, a mint ezt az edény darabokon láthatni.

Kiváló szép a diszítése egy világos szürke, finumabb tályogból készült urna darabjának, melynek részleteiből a trojai 2305, 3092, 3096 stb. számu urnák alakja felismerhető.

Az urna 22 mm. magas sima párkányzatától kezdve le az edény külső oldalán, harántékosan alkalmazott párhuzamos vonalok, felosztott térköröket képeznek, melyeken különböző, igen szép ékitéseket látunk, mig vizszintes vonalozásból sűrűn betöltött alapra: beszurdolt diszitéssel ⌋ alaku barázdák vésettek, (melyekhez hasonlitható jegyeket Schliemann a villám symbolumának magyaráz) egy másik térkörnek sima alapján már nagyobb ékalaku vésetet látunk.

A barlang belsőjének déli részin volt a szikla oldalához helyezve 1. m. mélységbe a culturétegben, egy felsőjével aláboritott s töröttségiért már csak 60 cm. magas nagy urna alaku durva agyag edény, a mit talán a barlangban viztartónak használtathatott.

Anyaga vastartalmu föld, mely vöröses mázos, sugara 20 cm, külső oldalán 2 soros átlyukasztott durva csücsök diszités van.

Letört és hiányzó alsó lapjáért ezen edény lelhelyén még épnek lászott,de legnagyobb figyelemmel történt kiemelésekor, darabokra vált,

S ámbár más edények részletein kivül az urnának számos darabja is mint konyha hulladék benne volt, még sem lehet ezen nagy edényt hiányzó részleteiért telyesen egybe állitni.

Végül nevezetes lehet egy 5 cm. magas 6 cm. széles világos barna cserép darabján levő, bagoly fejet ábrázoló idom, melynek orra törött (X. tábla 5-ik ábra) azonos dombor alkotása ezen bagoly fejnek felismerhető Schliem. trojai leleteket ismertető albumának 3483 st. számu urnáin.

Kuun Géza gróf jeles keleti nyelvbuvárunk igen érdekes adatnak találja ezen bagoly fej idomu urna részletet, hogy szerinte Erdély indo europai ősnépinél is a bagoly fej alakja előfordul: mely madár szerinte a hajnali szürkületnek levén jelképe, mint ilyen a hajnal Istennőjének Athenének volt egyik régi jelképe.

S ámbár gyüjteményem egyes leleteiről ily véleménynyel is vagyok miszerint pl. egy eszköz, a miről csak annyi következtethető, hogy ember készitette, nem állithatnám, hogy lelhelyén ezért embernek járnia is kellett s okvetlen ott laknia, vagy ahhoz a nemzethez tartoznia, mely valamely homályos hagyomány szerint valamely meghatározatlan időben talán vidékeinken lakott, vagy keresztül vonuló utjában hagyhatta mint

más nemzet készitményeit hátra; s hogy mert egy lelt edény karczolata, egy kis erős képzelődés hozzájárulásával, ha távolról hasonlit egy idomhoz, a mely egy Troja vagy Egyptom akár ős Itáliában lelt edényen előforduló diszitmény egyik eleme, nekem ezért határozott bizonyság legyen arra, hogy az a két fazékas egy népfaj szülöttje is volt.

Sőt azt is feltételezem, hogy egészen egyszerü müvelet lehetett miszerint egy vagy több vonalos jegy, vagy kereszttel jelöljenek meg egy tárgyat; a nélkül hogy abból valami vallásos jelképet, valami mélységes mysticus symbolumot, vagy valami szabadkömüvesi rejtélyt akarjunk kiolvastatni oly tapasztalaton: hogy véghetetlen könnyü valamibe, valamit beleolvastatni s ez annyival könnyebb, mennyivel kevesebbet jelent maga a tárgy.

Mégis hiszem, hogy valamint Schliemann ásatásainál nevezetes előfordulási körülmény, miszerint Mykenében tehén s az Athene védnöksége alatt álló Trója romjaiból bagoly fejes edények s bálvány fejekre talált, ugyanezen nándori barlangban lelt edény részlet idomitásának itt is nagyobb fontosságot tulajdonithatni mint csak azt, hogy a müvészet kezdetleges kisérlete volt, kivált midőn számos bagolyfej a tordosi telep edényeinek alyán, bálványán is változatos alakitásban előfordul.

Hogy Tordosnak kelettől másféle kere mikáját, érczmivességit s többefféle iparczikkét talán csere kereskedelemmel hozhatták be: feltehető; de hogy Troja symbolumainak s jegyzett agyagkerekeinek bagolyfejes edény és bálványának használása és idomitása hazánk ős telepein mind csak véletlen esetleges utánzás lett volna? Képzelni bajos.

A miért Tordos és Troja egy faju s koru népeire vezethető ezen elősorolt lényege s adataim: behatóbb tanulmányozást igényelnek.

Végül a „Dealu Petricseli“-vel nyugotra szomszédos hegynek déli részin még 2 barlang odu van, de bennök kulturréteg nincsen. Melyek ismertetésével a 7 barlang öblösödés és 5 barlangból álló barlangcsoportozat leirását befejeztem.

Vajda-Hunyad.

A „Cserna“ völgyének határán cső szögletét bezáró magas sziklák alyában a „Zalasd“ és „Cserna“ folyók egyesülnek hol ezen delta alaku térkörből kiemelkedő 120 m. magas „Szent Péter“ nevü meredek szikla oldalában: „Vajda-Hunyad vára“ fekszik.

A vár felett emelkedő e hegynek déli oldalán találtam kőkorszakbeli cserépedény részlet töredékeket.

S mert ugyan ezen előfordulási körülmény a nándori szikla magaslat ős telepére vezetett, a vár feletti tetőn is kétségtelenül egy neolith kőkorszakbeli telepet lehet megállapitni. Alaposan azonban itt nem kutattam.

Hogy ugyan ezen hegyoldalban római telepet és egy ujabb kori, „Szent Jánoshoz" czimzett zárdát is keresnek, arra az a körülmény adhatott alkalmat, hogy egy hosszabb épületet jelző még látható alapfalban: római kőszobrokat, feliratokat s kőfaragásokat mint épitő anyagot felhasználva találtak; mely alapfalak romjai állitólag Hunyadvárának egykori épitésekor anyagul használtattak volna fel.

De ujjabban megállapíttatott, hogy e műemlékek nem Vajda-Hunyadtól származnak[1]) hanem a vár valamelyik művészetkedvelő tulajdonosa Hátszegvidéke s Vajda-Hunyad környékiről gyüjthette össze talán kertje diszítésére, s igy használtathatott később valószinüleg egy mulató ház falához épitő anyagnak. Az említett „Szent Péter" hegyével délre szomszédos Keprucza nevü hegytetőnek beomlott barlangjában culturrétegre nem találtam.

Valamint a Hunyad és Nándor közt fekvő Erdőhátnak: Gaunosza és Aranyos községek barlangjaiban sem.

Az előbbi egy telyesen beomlott mészkő barlang s a falu „La Doosz" nevü szikla oldalának alyában van. Nagyszerü bejárata ugyan még áll, de talajának kutatását a beszakadt mészkőnek halmazáért eszközölni telyes lehetetlen.

Egyik oldalából nagy hömpölyek halmazát mosták ki a belőle most is folyó források vizei. Pár lépésre ettől belyebb a barlang oldalában levő 70 cm. széles 2 m. vizszintes mélységü és 50 cm. magas folyosó egy elzárt kisebb barlangba vezet, melynek culturrétege nincsen s benne csak róka, nyul, madár, tulok st. csont részletei voltak találhatók.

S bárha Aranyos község „La Tiezona" nevü 300 m. magas hegynek falmeredek oldalában talált cseppkő barlang telyesen beszakadva nincsen, mégis a beomlott kőhalmaz miatt talajának kutatását itt sem eszközölhettem.

Mind két barlang hegyoldalának hajlásait átkutattam, de most a barlang telepeket jelző cserépedény töredékekre nem találtam, talán megállapithatni, hogy ezen két barlangot őskori nép nem lakta; valamint azt is, hogy azon korszaknak félelmes vad állataiért az erdőrengetegek barlangjait általában nem lakták.

---

[1]) Arch. Értesitő. XIV köt. III. füz. 111 l.

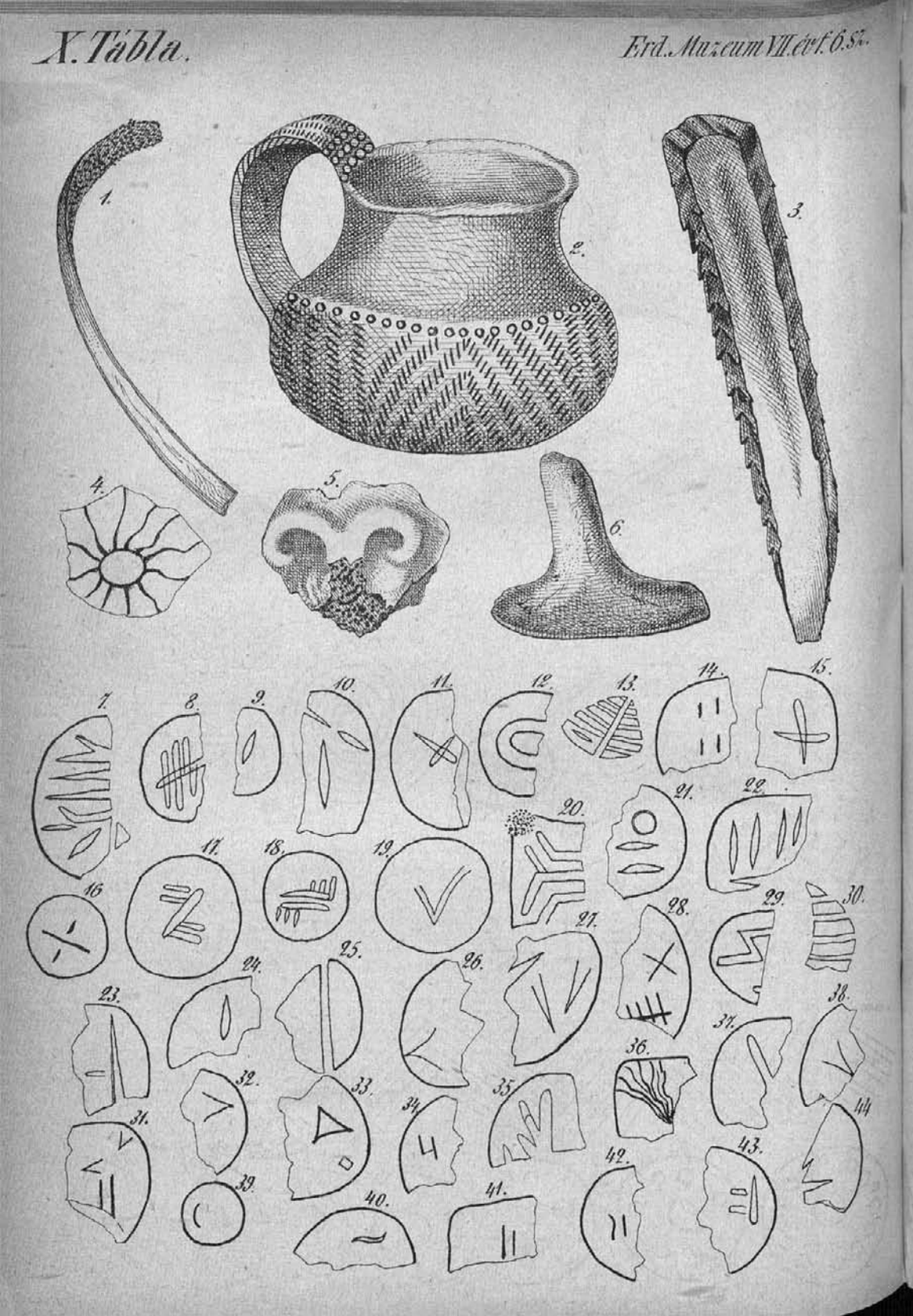

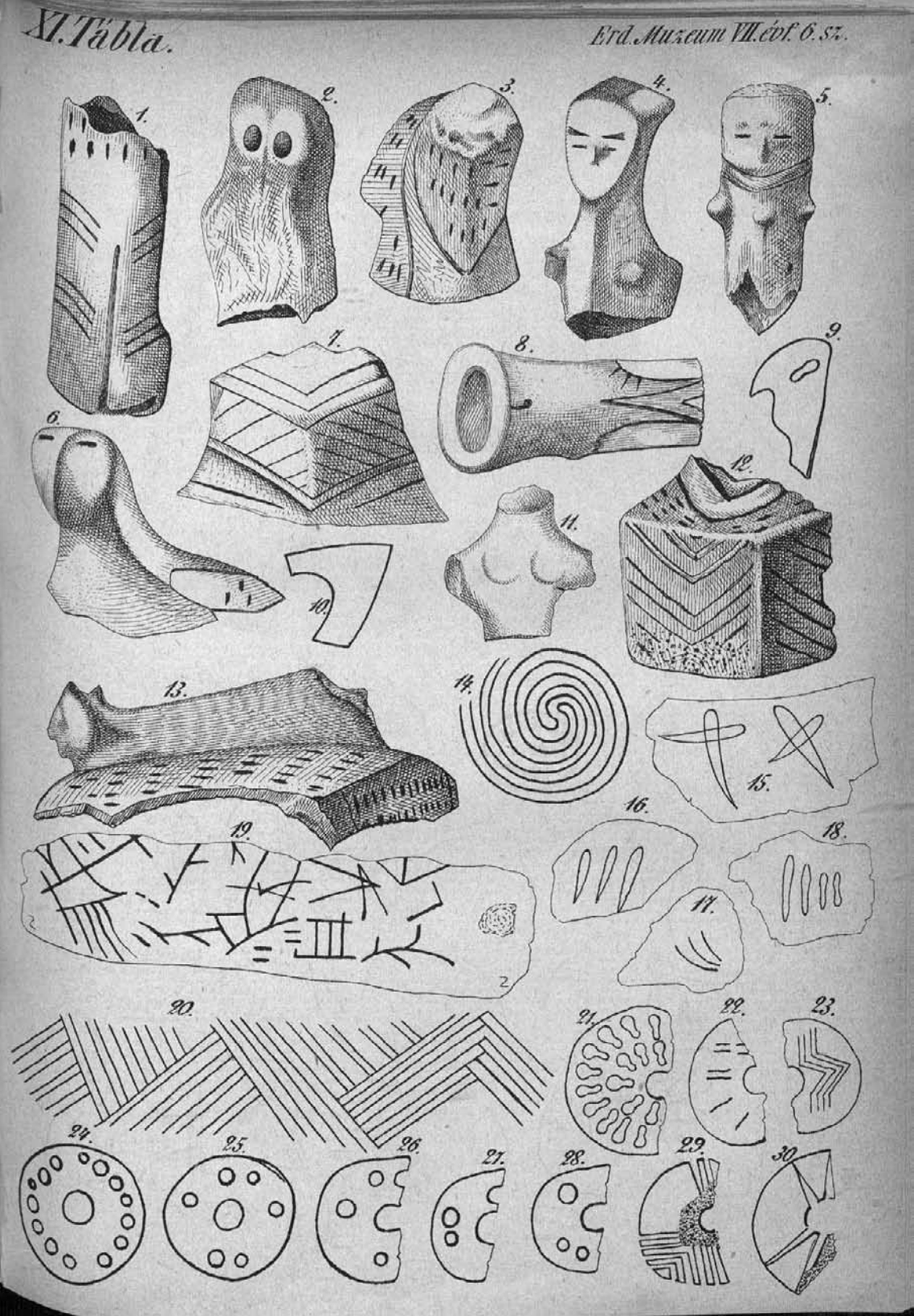

A X. és XI-ik tábla ábráiban bemutatott tordosi ujabb s nevezetesebb egyes leleteknek ismertetése.

Az 1-ső. Egy törött alyáért már csak 5 centm. magas, barna agyag női szobrocska; alakja hasonló a VII. tábla 8-ik számu bálványképihez. Az arczot feltüntető részen az orr, kidudorítás által van jelölve, melyből két vízszintes mély kis vonal, a szemeket ábrázolja; holott a nyak diszét a VII. tábla 8 és 11-ik számu bálványain látható, — fültől mellig alányuló — párhuzamos szöglet vonalozás alkotja, alatta 3 dudorodás, a mellet s gyomrot jelöli, egészen hasonlón Schliem. 970, 272, stb. számu edényein előforduló embert ábrázoló alakok idomításához. (XI. tábla 5-ik ábra.)

A 2-ik. Egy 9 centm. magas, nagyobb bálvány mellképinek talapzata, vöröses agyagból; a fej- és vállaknál törött. Válltól mellig alányuló párhuzamos szöglet vonalozással a szűk ruha diszítése lehet feltűntetve, mely szögalak térközén, valamint a mellnek két oldalán is, vessző alaku mélyen bevésett vonalkákat látunk mint mellékítést. Anyaga szilárd s alakítása szabályos. (XI. tábla 3-ik ábra.)

A 3-ik. Egy 4 centm. magas s a VII. tábla 8-ik bálványához teljesen hasonló bálvány sima talapzata; karja s feje le vannak törve. (XI. tábla 8-ik ábra.)

A 4-ik. Egy 6·5 centm. magas s a VII. tábla 12-ik számu majom alaku bálvány fejéhez hasonló vöröses barna agyag női szobrocskának lehet mellképe. Arcza elmosódott, jobbra görbitett orra álláig nyulik. Benyomott arczán a picziny homlokot, csakis a 2 vizszintes mély kis vonalu szemek feletti keskeny párkányzat teszi, mely párkányzat hátrészihez több helyt a fejről szöglen alányuló fejkendő látszik türdelve lenni; minek nyakrészin felülről alahúzott vonalozások, a lefüggő fejkendő redőzeteit ábrázolhatják. Egészen kezdetleges mű. (XI. tábla 6-ik ábra.)

Az 5-ik. Egy 10 centm. magas, 4 centm. egyenlően széles rudacska alaku, sötét szürke tömött agyag bálvány. A fejet képező csonkitott részen, — mely a XI. tábla 5. és VII. tábla 8-ik bálványainak arczalakításaihoz teljesen hasonló — 2 soros vizszintesen bevésett s még látható 7 drb ékalaku pontozat, talán szakál-haj, nagy fogakat jelölhet. A karokat és térdeket képező részek oldalaitól alávont 3-soros ferde rovázatok — azok alakítását jelölve — a 6 centm. hosszu és a lábokat elválasztó függőleges vonalba szögelnek, mely ékítés a két oldal- és hátlapon 3-soros szögvonást képezve, szintén folytatódik, sőt a jobb oldalon egy harmadik ilyen 3-soros ferde rovázat, talán a lábok sarkát képező részt jelölheti. Kiszögellő kerekítés által pedig a lábok feje van feltüntetve. (XI. tábla 1-ső ábra.)

A 6-ik. Egy 5·8 centm. magas, alján sérült vörös finom agyag balványocska; igen szépen alakított s csinosan kidolgozott példány. Párkányzatos arczának sima lapján orra kidudorítás által van feltün-

tetve, melyből a vizszintesen alkalmazott 2 kis mély vonalozás szemeket ábrázol. Szemöldeit pedig rézsutos vonalkák képezik. Mig a VII. tábla 11-ik bálványának hajfonatokkal fedett hátra magasadó feje csucsban végződik, ennek fején egy 4-szög alaku síma lapot látunk hátra csúcsosodva, kis karjai töröttek. Nyakának hátrészit válltól derekig alányuló 6-soros szögvonás disziti, melyből egy függőlegesen aláhúzott vonalka, a domborun idomított törött lábokat tünteti fel. (XI. tábla 4-ik ábra.)

A 7-ik. Egy 6·5 centm. magas, vörös durva agyag, női szobrocskának dereka, karjai, feje és lábai töröttek; 2 melle alig kivehető. (XI. tábla 11-ik ábra.)

A 8-ik. Egy 6 centm. magas, 7 centm. széles barna agyag arczurna töredék. Vörösre festett arcza feltünőbb előfordulási körülmény. Vizszintes hosszabb vonallal a szemeket jelölték. A felettek kidomborított madár orr alaku szög, a törpe homlokat képezheti s azon a felülről két felire alávont karczolatok, e megye népinek oláh női által apró sodrásokban alkalmazott hajviseletére emlékeztetnek. Lapos sima koponyája törött; orra, szája nincsen. (XI. tábla 7-ik ábra.)

A 9-ik. Egy polyvával elegyített agyag tapaszból vörösre égetett, mély kerek nagy szemekkel ellátott s emberi mellképalakra idomitott 14 centm. magas, 8 centm. széles bagoly fejalaku bálvány. Karjai és derekánál törött; alakítása teljesen hasonló Schliem. 574, 2899 stb. bagoly-fejes bálványocskáihoz. (XI. tábla 2-ik ábra.)

A 10-ik. Egy 5 centm. magas, 3 centm. széles laposra faragott csont darab, melynek egyik szélin az emberi arczél ismerhető fel. A fél szemet ábrázoló átlyukasztás mindkét lapjain homorun van kidolgozva, (XI. tábla 9-ik ábra) talán amulette leheteit.

A 11-ik. Egy V alaku lapos törött nagy csont nyilhegy, simítása igen szép; lapjának átmérete 4—5 centm. szélesség közt váltakozik. (XI. tábla 10-ik ábra,)

A 12-ik. Egy 7 centm. magas, 7·5 centm. széles, négyszögü, durva agyag korsócska, melynek kerekre idomított nyaka letört. Lapos oldalait bevésett zig-zug vonalozások diszítik; közein pedig vörösre festett sávok láthatók; nyakán párhuzamos szögalaku szalag diszítés alatt mélyen bevésett vesszőcskék vannak. Az edény belső üregének ujakkal történt idomítása sajátságos; egészen kezdetleges mű.

A 13-ik. Egy vörös agyag edény töredék feketére égetett fogantyuja, mely macskát, inkább oroszlánt ábrázol. Feje és derekánál törött, egyik oldalán egy hosszában alávont egyenes karczolat, annak farkát jelölheti? Egyptom azon faragványaira emlékeztet, melyek hasonlón elterülő helyzetben levő állatokat ábrázolnak. (XI. tábla 13. áb.)

A 14-ik. Egy fehéres sárga finum agyagból készített 30 centm. sugárt jelző nagyobb tál töredékein felismerhető kerteléses mintázat, mely vörösre festetett, ezen disztál 4 centm. magas párkányának sima

lapjára, valamint az abból félhenger alakra kidomborított gömbővire. (XI. tábla 20-ik ábra.)

A 15-ik. A kettős tekercsek mintázata, mely ugyanezen tálnak külső oldalfalára vörösen festetett, mire felül még helyenkint, központi félkör alaku bélyegdiszítések nyomattak. (XI. tábla 14-ik ábra.) Egy hasonló finum agyagból készített s vörösre festett edényfedő töredék domboru felületén a concentrikus körgyürü alaku ékítések cannelirozásszerü kidolgozás által vannak feltüntetve.

Irland és Skotiában, továbbá menhirek kövein, ezen 14-ik számu ábra alatt bemutatott csiga tekeres alaku karczolatok gyakoriak (Lubbok I—166-ik oldal.)

Egészen hasonló mintára festett finum nagy tál töredékeire is találtam, de ennek 4 centm. magas párkányt képező kűlső lapját nem dombor, hanem szöget képező gömbőv szegélyzi.

Mindezen disztálak töredékit a felső culturréteg ugyanazon egy helyén találtam. Az anyagjok tán arra enged következtetni, hogy Tordos őslakói már ismerték és használták a szomszéd Batiz község határán találtató porczellán földet. Eme tágas tálaknak oldalfalai gömbövektől kezdve, picziny kerek alylapjokba szűkülnek, valamint a hasonlón alakított finumabb anyagu vörös kis tálak oldalfalai is.

A 16-ik. Egy töröttségiért már csak 6 centm. magas, füles fazék forma durva agyag kis edény külső oldalán előforduló különböző karczolatok, melyek közt Schliemann 3273, 3295, 3292 stb. számu trojai leletein levő jegyekből is láthatni vésseteket. (XI. tábla 19-ik ábrája. A 16, 17 és 18 számu ábrák pedig cserép edény darabok külső oldalairá vésettek.)

(Vége következik.)

Sophocles a magyar irodalomban.

(Vége.)

A műfordításról általában, különösen pedig költői remekek műfordításától ma már jó részt senki sem várja, hogy az az eredetinek úgy szólván photographiája legyen.

Nem várja pedig egyszerüen azért, mert teljes lehetetlen valamit ugy lefordítani, hogy az eredetit vonásról-vonásra követvén, az új alakban még is élvezhető legyen s ne üssön el a fordítás nyelvének szellemétől. Nincs ugyanis két nyelv, melynek szerkezete, szelleme egybevágó (congruens) volna!

Vagy le kell tehát mondani a fénykép hűségéről, vagy a fordítás nyelvén kell erőszakot tenni. Két rosz közül a kiseb-

szerezzen teljes érvényt. Csak azt kellett kimondania, hogy a b. p. c. t. adományozásánál az emancipatiora nem fog tekintettel lenni, azt „per fictionem“ meg nem történt gyanánt veendi s ezzel a kitüzött czél el volt érve.[1])

Az emancipati kifejezés alatt pedig azokat kell érteni, kik vagy önjoguakká váltak (sui juris facti), vagy pedig egy a hatalom eddigi birtokosától különböző személy hatalma alá jutottak (liberi in adoptionem dati.)[2])

Azt vélem, hogy a kifejtett módon adva a b. p. c. t. felmerültének okát, annak czélját és fejlődési történetét, sikerült az irodalom terén elterjedt nézetek kimutatott hibáit elkerülnöm.

Dr. Kiss Mór,
egyet. magántanár.

A nándori barlangcsoportozat.

Ismerteti Torma Zsofia.

(Vége.)

A 17-ik. Egy barna agyag ép kerék. Egyik lapjára 6 drb. kerek mélyedés kézujjak által oly formán eszközöltetett, hogy kettő abból egy képzelt embernek szemét, kettő karját, kettő pedig lábait jelölhette Schliem. 2440 számu caroussel alakításának magyarázata szerint, (XI. tábla 25-ik ábrája.) s hogy ezen diszítés nem csak esetleges bizonyítja

A 18-ik barna agyag törött kerék gyüjteményemben, melyen azonban a képzelt emberi alaknak csak 2 szeme, fél karja s egyik lábának ily formán jelölt helye látható. (XI. tábla 26-ik ábra.) Még ugyanezen alakítás szerint

A 19-ik barna agyag, carousselhez hasonló törött kerék domborulatán, az emberi alaknak már csak 2 lába s fél karja látható. (XI. tákla 27-ik ábra.) Valamint szintén

A 20-ik agyag törött kerék egyik lapján is az emberi alaknak csak 2 lába s fél karjának helyei maradtak fenn. (XI. tábla 28-ik ábra.) És itt említetlenül nem hagyhatom gróf Kuun Géza urnak az agyag kerekekre vonatkozó igen érdekes véleményit.*)

---

[2]) Ebből látható, hogy mily téves Fabricius és követőinek álláspontja, kik az emancipati-t tekintik azon személyeknek, kiknek érdekében a b. p. c. t. létesítve lett; ellenkezőleg a b. p. c. t, már létező rendszere nyert, ama személyek bevonása által egy kiszélesítést. V. ö. l. 1. §. 6. D. h. 1. (37. 4.)

[1]) V. ö. Gai II. 135. §. Francke id. m. 123. s köv. l.

*) A tudós gróf ur véleményét egy kissé bővebben kifejtve már közölte a „Keresztény Magvető“ idei 2-ik füzetében.

Ugyanis ő ezen agyag kerekeket talán az égboltozat képleteinek lenni képzeli, mivel a kerék szónak több keleti nyelvben egyik jelentése égbolt, így az arab „falakun“ stb.

Valószinünek tartja, hogy ezen agyag kerekekben foglalt különböző jelvények, az égboltozat legmegragadóbb tüneményeit jelenthetik.

Ezen feltevés szerint az említett tordosi agyag kerék 6 kisebb mélyedésit, vagy üregét; az égboltozat csillagjai és napjának képzelhetjük; melyek — idézése szerint — a Homer által (Ilias VIII. 485) említett, minden csillagok kifejezéssel egyezik; s nemcsak Achilles paizsán, de Schliemann által egy Mykenaeben talált peesétgyürün is előfordul.

Hol ismét, egy másikon látható 6 csillag jele, 6 oroszlán fejhez hasonló, melyeknek ilyetén ábrázolása G. Kuun szerint a görögöknél azért történt, hogy ők a természet tüneményeit, ember és állat alakokban személyesítették.

Igy magyarázható tehát ezen bemutatott tordosi agyag kerekeken előforduló emberi alakot ábrázoló 6 csillag jelképe.

Schliemann maga is a 288 számu trojai carousselen ábrázolt 4 nyulnak karczolatát; a 4 évszak képletének magyarázza.

A 26-ik. Egy barna agyag törött kerék domborulatára, a IX. tábla 21-ik számu ábra jegye van vésve, mely Schliemann 3314, 124, 2376, 132 stb. carousselein fordul elő. S hogy ezen jegy a kerékre nem csak mint symbolum vésetett, bizonyítja azon előfordulási körülmény, hogy a 4-soros szögvonás, körületire nem folytatólagosan, hanem megszakasztva alkalmaztatott. (XI. tábla 23-ik ábra.)

A 27-ik. Egy agyag kerék részlet, domborulatán Schliem. 401, 2946, 232, 452, 2406 stb. számu carousselein előforduló egy és kettős vonalu | || symbolumokat felismerhetni; s mellettök a 3 egymás feletti pont jegyet ⁞ melyből azonban ezen kerék részleten — törött-sége miatt — csak két bekarczolt pont maradt. (XI. tábla 22-ik ábra.) Ezen symbolum teljes rajza Schliem. 2631, 28, 228, 320, 541, 2608 stb. carousselein látható, s általa perzsa ékirás szerint „Királyi Fenséget“ jelent. Hasonlón csonkítva találtam ezen 3 egymás feletti pont jegyet, a tordosi 15-ik számu ujabb edény alyon (X. tábla,) mig ugyanezen jegynek már a 3-ik pontja, a tordosi 37-ik törött edény alyon kivehető. (VIII. tábla.)

A 28-ik. Egy ép agyag kerék. Egyik lapjára központi köralakban 12 drb. nagyobb s két kisebb mélyedés van kézujj által alkalmazva, melylyel talán a zodiacus körnek 12 jegyét jelenthették; mivel a két kisebb mélyedés alig vehető ki az agyag kerék lapján. Vagy ha azokkal a kerék üregezésében képzelt central napnak zodiacus körén belül forgó planetait tüntethették fel, akkor a két kisebb mélyedéssel, ha ezek nem csak esetlegesen tétettek a két nagyobbnak közvetlen közelében, talán azok holdjait ábrázolhatták. (XI. tábla 24-ik ábra.)

Schliem. 2430, 2867, 2699, 406, 457, 324, 2607 stb. számu carousselein hasonló csillagokat ábrázoló jegyek szintén fordulnak elő.

A 29-ik. Egy törött agyag kerék, egyik lapjára központi köralakban a csont leleteknél ismertetett ember arcz élü csont lapon (XI. tábla 9-ik ábra) előfordult, szemet ábrázoló jegy két sorosan bélyegeztetett, melyek picziny bábokban is hasonlók. Egy czipész műhelyét ábrázoló egyptomi falfestvény (Corvin Ottó: „Illustrirte Geschichte des Alterthums" I—133 oldalán) tárgyai közt előfordulnak ezen jegyek (XI. tábla 21-ik ábra.)

A 30-ik. Egy törött agyag kerék, melynek jegye Schliem. 2631, 2517, 2536, 39, 252 stb. számu carousselein felismerhető. (XI. tábla 29-ik ábra.)

A 31-ik. Egy agyag kerék részlet s vonalozásai láthatók a trojai 391, 26, 111 carousseleken. (XI. tábla 30-ik ábra.) Mindkettőnek jegye Kuun gróf szerint, talán a sugárzó napot jelenti. Azonban földünknek dél és éjszaki sarkait is ábrázolhatja.

A X. tábla 7—44 számu ábrái. Tordosi edényalyakon mint karczolatok fordulnak elő. Feltünőbbek ezekből:

A 7, 17, 18, 20, 21, 22, 29, 30-ik számü karczolatok.

A 9, 10, 16, 19, 24, 26, 27, 31, 32, 33, 41 és 43-ik számu karczolatok felismerhetők a chinai s főként az egyptomi irás jegyei közt is Schliemann: 232, 3233, 147, 2946, 401, 141, 111, 452, 131, 3288, 2552, 3213, 555, 430, 3050, 3139, 391, 3150 stb. carousseleinek többféle symbolumai közt is.

A 12-ik edényaly köralaku karczolata felismerhető a VI. tábla 30-ik edényalyán is.

A 13-ik edényaly jegye a mennyei táplálékot adó „szent Sôma fát" (élet fát) ábrázolhatja, vagy is jelentheti; mely a VIII. tábla 38-ik ábrájában bemutatott, szintén tordosi edényalyon is előfordul hasonlón Schliem. 3404, 450, 2906, 253, 258, 475, 136, 252, 255 stb. carousseleinek jegyei szerint.

A 14-ik edényaly törött jegye a három egymás feletti pont jegyét ábrázolhatja, hasonlón a VIII. tábla 37-ik tordosi törött edényaly symboluma szerint, melyeknek telyes rajzai Schliem. 2631, 28, 228, 320, 541, 2608 stb. carousselein fordulnak elő.

A 16-ik edényaly egyik kereszt vonalának hasonlón megszakasztott alkalmazására találunk Schliem. 3241, 3092 stb. caroussal és tárgyainak jegyei közt.

A 20 ik edényaly jegye egy négyszögü törött lábu edényalyán van.

A 28-ik számu edény alyon előforduló két symbolum egymás felibe történt alkalmazásáért igen nevezetes lehet, ha Schliem. indologjai szerint az egyik jegy, oltáron égő tűznek lángjait s a felette levő kereszt alaku karczolat pedig a két egymásra tett fának képletit jelentené; miután ezen jegyek együttes alkalmazásából meg lenne állapít-

ható, hogy azokat itt is a tűznek symbolumai gyanánt használták, s mint ilyeneket, véshették ezen tordosi edényalyra, egymás jelentőségének csalhatlan bizonyítékául.

A 33-ik edényaly jegyeit annak lapjára bélyeggel nyomhatták.

A XI. tábla 15-ik számu ábrája vándorválya edény töredék külső oldalára vésetett, valamint a X. tábla 9, 10, 23, 24, 25-ik számu karczolatai is nándorválya edényalyakon fordulnak elő.

A XI. tábla 15 ik számu jegyének keresztezései, a X. tábla 10-ik számu edényaly belső lapjára vannak vésve.

A X. tábla 4 ik ábrája egy csillámpalás agyaggal bevont vörös cserép edény részleten, a napot sugáraival ábrázolhatja dombor alakításban, mely sugárok közei vörösre festettek.

Schliem. 452, 450, 2392, 3338 stb carousselein hasonló rajzán láthatni a napnak, mely más jegyekkel vegyesen mint symbolum talán napimádásra is vezethet.

Mely leletet a nándori nagy barlang előtt való szikla oldalán találtam; valamint szintén a

X. tábla 6-ik ábrájában bemutatott leletet, mely egy 9 centm. magas barna agyag eszköz, a minek alsó lapja 3 centm. széles és 8 centm. hosszu.

Ezen lelet simító, vagy festéktörő lehetett; s mint ilyen, talán bizonyíthatja a nándorválya telepen előforduló s már ismertetett agyag hasábok, vagy lapos rudacskák rendeltetési czélját, miszerint ezek is szintén simításra vagy festék dörzsölésre használtattak.

Szászváros, martiusban 1880.

Mult századi Stylionarium lapjairól.

Gróf Haller János gubernator. Báró Bajthay Zsigmond Antal püspök. Báró Bornemisza Ignácz Thesaurarius. Gyalakuti gróf Lázár János Statuum praeses. Magyar-Gyerő-Monostori gróf Kemény László Exactoratus praeses. Gróf Teleky József gubernialis consiliarius. Adlershausen István comes nationis Saxonicae és gubernialis consiliarius. Báró Jozsinczy József gubernialis secretarius, Csik-Somlyói Somlyay Albert gubernialis registrator. Losonczi báró Bánffy Farkas Praeses Tabulae Regiae. Itélő-mester: Hidvégi gróf Nemes Ádám. Gróf Bethlen Sámuel act. tabulae assessor. Göncz-ruszkai gróf Kornis Antal supremus provincialis commissarius. Szász-vessződi Tűry László ország fő perceptora. Tekerő-pataki Gáborffy István provincialis exactoratus assessora. Nagy-baczoni Baló József gubernialis secretarius. Tekerő-pataki Kálnoky Mihály országos főposta-mester. Martini